

Chovanec, Ján

Stredoveký kostol sv. Petra v Malej Bare

Archaeologia historica. 1993, vol. 18, iss. [1], pp. 301-313

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140060>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

E.

SAKRÁLNÍ STAVBY

Stredoveký kostol sv. Petra v Malej Bare

JÁN CHOVANEC .

Veľká dunajská nížina (Alföld) svojím severným výbežkom zasahuje na územie Slovenskej republiky a vytvára tak Východoslovenskú nížinu. Zemplínske vrchy vystupujú zo štruktúrnej roviny v podobe 7,5 km širokého a 14 km dlhého pásma. V okolí Zemplínskych vrchov niet azda jedinej obce, ktorá by nebola známa ako archeologická lokalita, a to z praveku, alebo včasnej doby dejinnej. K najvýznamnejším patria lokality Cejkov, Kašov, Novosad, Hrčel, Veľká Trňa, Černochovo, Borša, Klin nad Bodrogom, Streda nad Bodrogom, Viničky, Ladmovce, Somotor i Zemplín, niekdajšie stredisko Zemplínskej stolice. Malá Bara je miestnou časťou obce Bara (okr. Trebišov) a leží na južnom okraji Zemplínskych vrchov.

Dominantnou stavbou v Malej Bare od stredoveku do súčasnosti je kostol. Stojí na kopci na východnom okraji dediny. Opticky ovláda scenériu južnej brány do Zemplínskych vrchov. Kostol je stavbou orientovanou v smere V—Z, s 10° odchýlkou presbytéria k VSV. Kostol pozostáva z dvojpriestorového presbytéria s polkruhovou apsidou, obdĺžnikovej lode a predstavanej veže (obr. 1). Kostol v Malej Bare má patrocínium sv. Petra doložené k roku 1332 (Hudák 1984, s. 335). Od roku 1631 patrí kostol reformovanej cirkvi. Patrocínium stratilo vo vedomí miestnych obyvateľov svoju funkčnosť a patrociónálna tradícia postupne zanikla. J. Hudák (1984, s. 44)

Obr. 1. Malá Bara. Pohľad na stredoveký kostol z JV. Foto: J. Chovanec.

podáva zaujímavý údaj — na Slovensku z 23 patrocínií sv. Petra zaniklo 22, zachovalo sa len v jednom prípade.

O kostole v Malej Bare sú v literatúre iba stručné zmienky. V župnej monografii Zemplén vármegye sa uvádza, že v dedine je reformovaný kostol z doby Arpádovcov, ktorý však bol v neskoršom období prestavaný (Borovszky, s. 61).¹ Na základe vizuálneho pozorovania architektúry podrobnejšie hodnotenie kostola podal V. Mencl. Kostolnú loď a chór s apsidou datoval do obdobia tesne pred polovicou 13. storočia, pristavanú vežu do neskorjej gotiky (Mencl 1937, s. 326, LXIX, obr. 97).² Novšie súpisové práce prevzali hodnotenie a časové zaradenie architektúry kostola z diela V. Mencla (Pamiatky ... 1966; Súpis ... 1967).

Stredoveký kostol v Malej Bare je evidovaný v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky. Objekt dlhú dobu chátral; keď sa začal prepadávať strop, pobyt v kostole sa už stal životu nebezpečný. Keďže aj napriek tomu sa kostol používal na cirkevné účely, Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Prešov pristúpil k jeho rekonštrukcii a pamiatkovej úprave. V júli až októbri 1989 sa uskutočnil predstihový archeologický výskum v exteriéri, v decembri 1990 sa preskúmala interiér kostola.³ Pri výskumných prácach sa použila metóda odkryvu sondami.⁴ Výsledky výskumu boli informatívne publikované (Chovanec 1991b, s. 4; Chovanec—Béres 1992, s. 51—52, 117). Archeologickým výskumom sa zistili 3 etapy stavebného vývoja stredovekého kostola v Malej Bare.

I.

Prvotným objektom, vybudovaným na začiatku 13. storočia, bol románsky kostol s obdĺžnikovou loďou a presbytériom s polkruhovou apsidou. Z tejto architektúry sa zachovalo presbytérium s apsidou a časť lode (o vnútornej dĺžke 400 cm) (obr. 2). Presbytérium je od lode odčlenené ústupkovým triumfálnym oblúkom. Apsida je zaklenutá konchou, v presbytériu a lodi je polkruhová valená klenba. Vnútorne rozmery románskeho kostola: dl. apsidy 155 cm, š. apsidy 282 cm, dl. presbytéria 185 cm, š. presbytéria 310 cm, pôvodná dl. lode 610 cm, š. lode 450 cm (obr. 14).

Archeologickým výskumom sa zistila konštrukcia základov románskeho kostola. Základ tvorí 6—7 riadkov lomového kameňa kladeného nasucho do 125—130 cm šírky a 75—80 cm hĺbokej základovej ryhy. Medzery medzi kameňmi vyplňuje zemina a hlina. V exteriéri sú základy až o 45 cm širšie než nadzemné murivo. Kamene na nárožniach sú veľkých rozmerov (obr. 6, 8). Nadzemné murivo románskeho kostola je tehlové (obr. 9). Na stavbu kostola sa použili tehly týchto rozmerov: 29 × 13,5 × 5 cm; 29,5 × 13,5 × 5 cm; 29—30—31 × 13,5—14 × 5,5 cm. Tehly teda nie sú jednoznačne štandardného formátu.⁵ Tehlové kostoly nemali spravidla na vonkajších stenách omietky. Tehly sa používali nielen na samotnú stavbu, ale aj na výzdobu architektúry. Z románskych architektonických detailov je najvýraznejší oblúčikový vlys, soklová rímsa, ústupkový triumfálny oblúk a okná v apside, presbytériu a kostolnej lodi.

Pamiatkovým výskumom sa v románskej lodi odkryli dva páry oproti sebe umiestnených sedílií.⁶ Rozmery sedílií v južnej stene románskej lode: v. 155 cm, š. 75 cm, hl. v stene 45 cm. Sedílie sú v hornej časti ukončené konchou, parapet je vo výške 45 cm od podlahy. Vzdialenosť medzi sedíliami je 75 cm. Na základe dĺžky pôvodnej románskej lode možno predpokladať, že na každej strane boli pôvodne 3 sedílie (obr. 5).

Na výzdobu a interiérové zariadenie románskeho kostol pokazuje aj nález dvoch kamenných architektonických článkov — podstavcov na štyroch nôžkach, zdobených maľovaným meandrom.

Trojčlenné delenie na apsidu, presbytérium a loď majú aj románske kostoly z 13. storočia v Gemerskom Jablonci, okr. Rimavská Sobota (Súpis ... 1967, s. 376), Petrovciah, okr. Rimavská Sobota (Mencl 1937, s. 319—320, obr. 71; Súpis ...

Obr. 2. Malá Bara. Románska architektúra kostola. Foto: J. Chovanec.

Obr. 3. Vizoly (Maďarsko). Románska architektúra kostola. Foto: J. Chovanec.

Obr. 4. Malá Bara. Gotický portál. Foto: A. Marková.

Obr. 5. Malá Bara. Sedilia v J stěně lode románského kostola. Foto: A. Marková.

1968, s. 462), Žehni, okr. Prešov (Súpis . . . 1969, s. 489, obr. na s. 490) a Žiline-Závodí (Súpis . . . 1969, s. 504). Obdobný pôdorys románskych kostolov z 13. storočia sa vyskytuje aj na susednej Morave, napríklad v okrese Břeclav (Pohořelice, Příbice) (Ung.r 1992, s. 19–20, obr. 3:3, 4, obr. 7:2). Z architektonického hľadiska má ku kostolu v Malej Bare najbližšie kostol v maďarskej dedine Vizsoly, ktorá sa nachádza južne od Košíc (obr. 3, 13) (Marosi 1979, s. 35; Vizsoly . . . 1989). D. Dercsényi (1975, s. 206) pôdorys kostola pripisuje rýnskemu okruhu. Obec Vizsoly bola strediskom správy desiatich nemeckých dedín, ktoré vznikli v súvislosti so saským osídľovaním severných oblastí Uhorska v 12. storočí.

Umiestnenie prvotného sakrálného objektu v Malej Bare a jeho malé rozmery naznačujú, že by sme mohli uvažovať o zemepánskom kostole, ktorý slúžil rodine zemepána. Na príklade kostola v Brezovičke A. Piffel pre jednu osobu predpokladá potrebnú plochu 60×60 cm a kapacitu priemerného dedinského kostola v 12.–13. storočí udáva 50 ľudí (Piffel 1971, s. 228, obr. 9 na s. 248). B. Polla pri výpočte kapacity kostola vychádza z predpokladu potreby 0,4 m² na jednu osobu (Polla 1962, s. 25). Ak z tohto predpokladu vychádzame aj my, tak do kostolnej lode v Malej Bare sa pomestilo 68 ľudí, vo Vizsoly 88 ľudí. Románsky kostol v Malej Bare emporu nemal. V. Mencl poznamenáva, že kostoly s radom sedílií nemali emporu (Mencl 1937, s. 282). Zemepán mal vyhradené najčestnejšie miesto v presbytériu pri oltári. Súhlasíme s názorom A. Habovštiaka, že empora bola len druhoradým čestným miestom v kostole (Habovštiak 1985, s. 171).

Historik Zemplína A. Szirmay vo svojom diele z roku 1803 spomína kláštor augustiniánov, ktorý vo Veľkej Trní v roku 1221 založil Ondrej II.: „Anno 1221. Fundauerat hic monasterium rex Andreas II. anno 1241 per Tartaros euersum. Anno 1258, Ujhelinum translocatum.“ (Szirmay 1803, s. 265). V prípade Malej Bary by sme teda mohli uvažovať aj s alternatívou, že kostol vznikol ako misijný kostol blízkeho kláštora pre obyvateľov Bary, ktorým kláštor poskytol na vykonávanie bohoslužieb a kázanie jedného alebo viacerých mníchov.

II.

V priebehu 13.–15. storočia sa požiadavky na cirkevné stavby aj na dedine menili. Okolo roku 1300 začala etapa prestavieb starších menších románskych kostolov na priestrannejšie svätyne. Kostol sa svojimi prestavbami stal ukazovateľom zmien, ktorými sídliskový útvar prechádzal. Demografickému vývoju zodpovedalo aj zväčšovanie kostolných priestorov. Podmienkou prestavieb a slohových zmien architektúry však bola prosperita zakladateľov a majiteľov (Čaplovič 1984, s. 197; Habovštiak 1985, s. 147).

Už na rozhraní 13. a 14. storočia bolo na severnej strane románskeho kostola vybudované osárium s obdĺžnikovým pôdorysom o vnútorných rozmeroch 500×215 cm a hĺbke 220 cm. Do murovanej komory osária sa ukladali ľudské kosti zo starších porušených hrobov prikostolného cintorína.

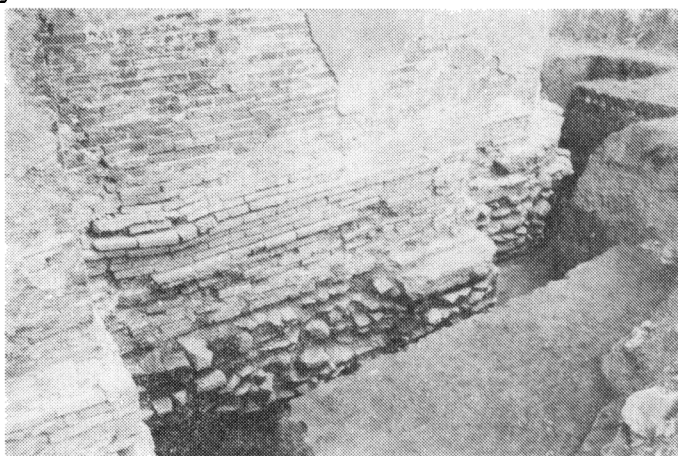
V 14. storočí bol kostol na západnej strane zväčšený prístavbou gotickej lode. Vnútorne rozmery tejto I. gotickej lode boli dl. 610×š. 750 cm. Priestor v kostole sa zväčšil o 45,75 m² (obr. 14). Základy I. gotickej lode sú z lomového kameňa. Na južnej strane základové murivo siaha do hĺbky 131–145 cm, na severnej strane do hĺbky 120 cm pod povrchom. Medzi základovým murivom osária a základom I. gotickej lode je výrazná cezúra; potvrdzuje, že táto loď bola postavená až po vybudovaní osária.

Na severnej strane presbytéria a apsidy románskeho kostola bola v 14. storočí pristavaná sakristia. Vnútorne rozmery sakristie boli 240–260×235 cm. Základy sakristie sú široké 80–85 cm a siahajú do hĺbky 100 cm (obr. 10, 14).

Dedinské kostoly bývali v interiéri omietnuté a často aj vymalované freskami.

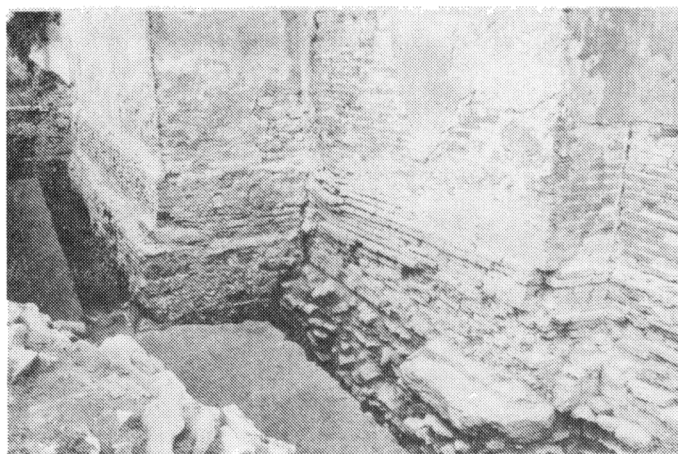
Obr. 6. Malá Bara. Sonda I/1989 na J strane románskej časti kostola. Foto: J. Chovanec.

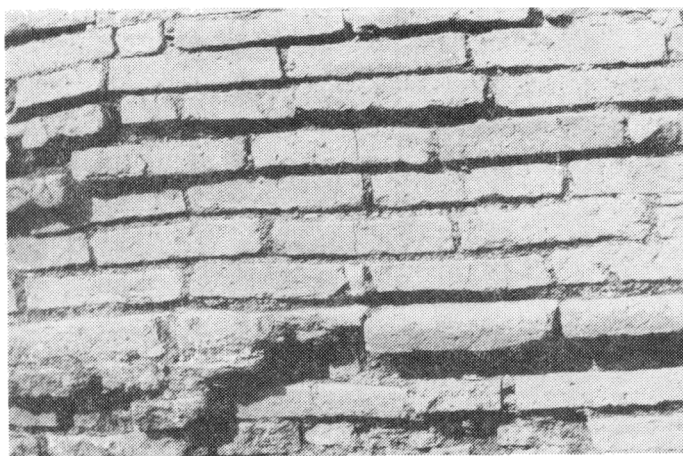
Obr. 7. Malá Bara. Sonda I/1989. Porušený stredoveký hrob č. 1 pod základom predĺženej časti gotickej lode. Foto: J. Chovanec.

Obr. 8. Malá Bara. Sonda I/1989 na J strane kostola. Foto: J. Chovanec.

Obr. 9. Malá Bara. Nadzemný tehlový múr Nadzemnej časti kostola. Foto: J. Chovanec.

Obr. 10. Malá Bara. Sakristia s kryptou č. 1 v podzemí, osárium a krypta č. 2 v jeho Z časti. Foto: J. Chovanec.

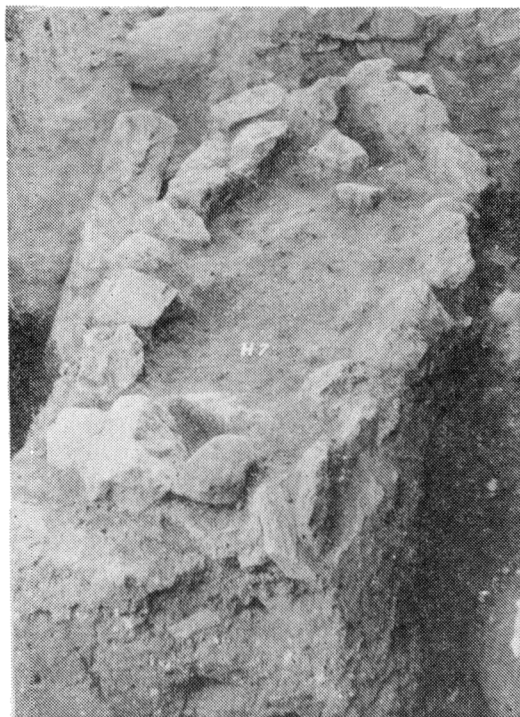
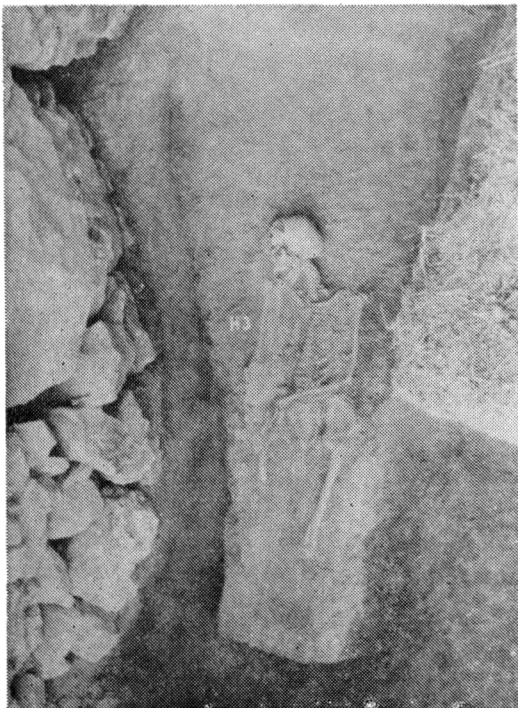

Predpoklad figurálnej maľby sa potvrdil odkryvom fragmentu výjavu z Posledného súdu na južnej stene románskej lode.⁷ Výzdoba interiéru gotickými nástennými maľbami akiste súvisí so zväčšením kostola v 14. storočí.

III.

Terajšiu podobu kostol nadobudol v druhej polovici 15. storočia. Silueta kostola sa výrazne zmenila. Na západnej strane bola predstavaná hranolová veža. Vonkajšie rozmery pôdorysu veže sú 386—398 × 480 cm (obr. 14). Medzi základovým murivom veže a základom kostolnej lode je cezúra. Pri základovom murive veže sa našiel strieborný denár Ladislava V. Pohrobka (1453—1457), ktorý potvrdzuje datovanie výstavby veže. Prízemie veže má otvorený portál s kamenným ostentím a lomeným oblúkom. Druhé podlažie veže je prístupné portálom z empory; na západnej strane má úzke štrbinové okno ukončené mniškou. Na štvrtom podlaží veže sú 4 zvukové okná. Veža zvyrazňuje vážnosť kostola, a slúži aj ako zvonica. V časoch, keď kostol býval v dedine jedinou kamennou stavbou, mohol slúžiť rodine zemepána i poddaným ako útočisko. Tento názor podporuje aj strielnové okno na severnej strane veže. Cez vežu v prízemí

Obr. 11. Malá Bara. Sonda III/1989. Hrob č. 3. Foto: J. Chovanec.

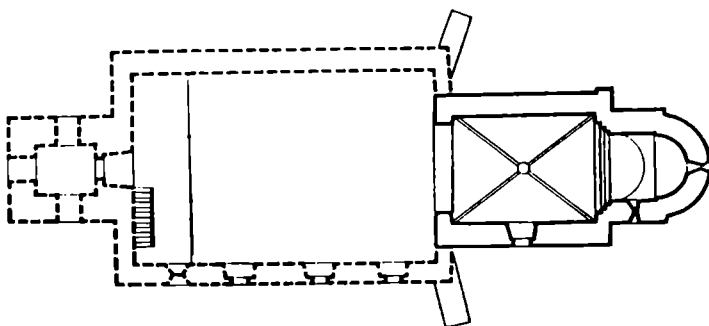

Obr. 12. Malá Bara. Sonda II/1989. Symbolický hrob č. 7 nad kryptou č. 2. Foto: J. Chovanec.

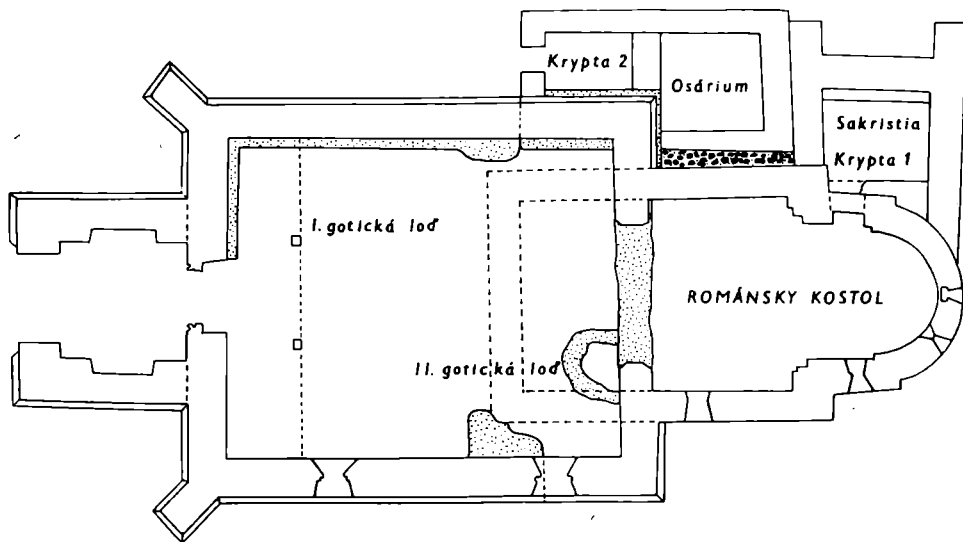
sa vchádza do kostola. Portál s profilovaným kamenným ostentím a lomeným oblúkom má na soklíkoch výzdobu tordovaním a diamantovým rezom (obr. 4). Obdobné soklíky na portáli hodinovej veže na hrade Diósgyőr sú datované do doby kráľa Mateja Korvína (1458—1490) (Czeglédy 1971, obr. 8, 9). J. Herout uvádza, že tordovanie a motív diamantového rezu v negatívnej forme je znakom neskoréj gotiky (Herout 1978, s. 25; 1981, s. 56).

V druhej polovici 15. storočia bol kostol opäť zväčšený. Zbúrala sa západná časť pôvodnej románskej lode a I. gotická loď sa predĺžila východným smerom o 290 cm (obr. 7). V základovom murive na južnej i severnej strane sú v mieste predĺženia lode cezúry. Nadzákladové murivá oboch častí gotickej lode i kostolnej veže sú už vzájomne previazané. V mieste pripojenia gotickej lode k románskej časti kostola je cezúra v základovej i nadzákladovej časti. Hospodárnosť i úcta k staršej stavbe spôsobili, že stavebný materiál bol znova použitý — v nadzákladovom kamenom murive gotickej lode sa nachádzajú už aj tehly zo zbúranej časti románskeho kostola. Terajšia gotická loď má celkovú plochu 67,5 m². Zvyšok románskej architektúry (presbytérium s apsidou a časť lode) nadobudol nový význam — ako celok sa stal novou svätyňou kostola. Na rozhraní tejto svätyne a kostolnej lode sa vybudoval triumfálny oblúk s kamenným ostentím. Nad vchodom do kostola je drevená empora, z ktorej je prístup do veže. V južnej stene kostolnej lode sú dve gotické okná s kružbami. Pri južnom pilieri triumfálneho oblúka bol výskumom odkrytý základ gotickej kazateľnice. V základovom murive pod mladšou klasicistickou kazateľnicou sa našlo torzo stredovekej kamennej krstiteľnice s kamenárskou značkou (Chovanec 1991a, s. 3; 1993).

Vlastnícky vzťah zemepána a jeho následníkov sa prejavoval aj po ich smrti. Mali právo byť pochovaní na čestnom mieste v priestore kostola. Koncom stredoveku sa začali budovať murované krypty. Priestor pod sakristiou kostola v Malej Bare bol vykopaný do hĺbky 140 cm pod povrchom a prebudovaný na kryptu o vnútorných rozmeroch 240—260 × 170—180 cm. Vybudovanie krypty č. 1 (obr. 10, 14) datuje bilonový denár Jána Hunyadiho a Vladislava I. z polovice 15. storočia, ktorý sa našiel na jej dnc. Na kryptu č. 2 sa prebudovala aj západná časť osária. Múrom širokým 60—65 cm sa pôvodné osárium rozdelilo na dve časti — osárium o vnútorných rozmeroch 230—238 × 215 cm a kryptu č. 2 o vnútorných rozmeroch 209—215 × 133 až 136 cm (obr. 10, 14). Celý priestor osária — 11 m³ — bol zaplnený ľudskými kosťami. Hroby v kryptách sa pri výskume už nenašli. V priestore krypty č. 2 ležal náhrobný kameň o rozmeroch 125 × 25 × 32 cm s vytesaným krížom. Budovanie krypt sa udržalo až do novoveku. Na rozhraní 19. a 20. storočia bola pod svätyňou kostola vybudo-

Obr. 13. Vizsoly (Maďarsko). Pôdorys stredovekého kostola (E. Marosi 1979 s. 35).

Obr. 14. Malá Bara. Pôdorys kostola. Kresba: J. Chovanec a M. Bérešová.

vaná krypta č. 3, v ktorej je pochovaná grófka Ida Vayová-Lónyayová (*1829— †1898). Hrob už pred výskumom bol porušený a rakva otvorená.

V okolí kostola sa rozprestiera cintorín, miesta jednotlivých hrobov však už nie sú viditeľné. Výskumom sa odkrylo 9 hrobov (obr. 11), z nich jeden bol symbolický v priestore nad kryptou č. 2 (obr. 12). Z celkového počtu iba dva hroby boli stredoveké — č. 1 (hrob porušený výkopom základovej ryhy v mieste predĺženia gotickej lode) (obr. 7) a č. 2 (hrob porušený výkopom základovej ryhy I. gotickej lode).

* * *

Kostol v Malej Bare patrí k najzaujímavejším v oblasti južného Zemplína; jednak pre svoju architektúru, ale už aj preto, že je to pamiatka preskúmaná archeologicky. Bol to prvý archeologický výskum v oblasti južného Zemplína, ktorý sa realizoval na živej stavbe. A je potešiteľné, že rekonštrukcia i pamiatková úprava kostola sa už ukončila a v lete 1993 bol kostol znova vysvätený.⁸

Poznámky

- ¹ „A községbeli református templom árpádkori építmény, de az idők folyamán átalakították. Érdekes azonban portáléja, mely gótikus idomokat mutat.“ (Borovszky, s. 61).
- ² „Na okraji obce stojí kostol, ktorého loď a chór s apsidou sú z čias tesne pred polovicou XIII. storočia; veža bola pristavaná v pozdnej gotike. Apsis, ktorá bola pôvodne oveľa nižšia, je sklenutá konchou a má dve románske okná; zvonka v miestach, kde pôvodne bola odkvapová rímsa, obieha po nej oblúčkový vlys. Do štvorca chóru prechádza prostredníctvom úzkej pozdĺžnej priestory, ktorá má valenú klenbu; na jej styku s apsidou je polkruhový oblúk, ktorého špaleta i archivolta majú po dvoch ústupkoch. Chór je zaklenutý valenou klenbou, ktorá, podobne ako tento oblúk, má na románsky spôsob odsadené pätky. Triumfálny oblúk medzi chórom a loďou je polkruhový a má šikmo okosené špalety. Loď je podnes pokrytá rovnou povalou. Kamenné múry kostola sú premiešané tehlou.“ (Mencl 1937, s. 326).
- ³ Archeologický výskum v roku 1989 uskutočnil PhDr. J. Chovanec (VM Trebišov), v roku 1990 PhDr. J. Chovanec a PhDr. J. Béreš, CSc. (VPS AÚ SAV Košice).

- 4 V exteriéri boli vytýčené sondy: I/1989 na J strane kostola, II/1989 na S strane kostola III/1989 na V strane kostola za apsidou, IV/1989 na Z strane kostola pri veži. V interiéri číslovanie sond priebežne pokračovalo: V/1990 v S časti lode, VI/1990 v S časti presbytéria, VII/1990 v JV časti lode.
- 5 V oblasti južného Zemplína sú z tehál vybudované aj neskororománske kostoly vo Veľkej Trní a v obci Svätuš. Je však možné, že tehlová architektúra niektorých ďalších kostolov je v súčasnosti ukrytá pod novšími omietkami. Rozmery románskych tehál z 13. storočia: Malá Bara 30×14×5,5 cm, Malý Horeš ?×14,5×4,5 cm, Veľká Trňa 29×14×5,5 cm (Slivka 1978, s. 320; 1980, s. 27).
- 6 Pamiatkový výskum uskutočnil v roku 1990 PhDr. V. Ferus (PÚK Bratislava).
- 7 Odkryté torzo nástennej maľby v septembri 1992 reštauroval akad. maliar E. Cáp v spolupráci s Ing. I. Košťálikom (SUPS Prešov).
- 8 Finančné prostriedky na rekonštrukciu a pamiatkovú úpravu kostola boli v roku 1992 poskytnuté z fondu Pro Slovakia.

Literatúra

- A kassai . . . 1904: A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve. 1904. II. kötet. Zemplénmegye, névtár és iskolák. Kassa.
- Atlas . . . 1980: Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava.
- BOROVŠZKY, S.: Zemplén vármegye. Budapest.
- CZGLEÉDY, I., 1971: The castle of Diósgyőr. Budapest.
- ČAPLOVÍČ, D., 1984: Stredoveká dedinská sakrálna stavba na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica*. 15. Košice, s. 187–210.
- DERCSÉNYI, D., 1975: Romanische Baukunst in Ungarn. Budapest.
- HEROUT, J., 1978: Slabikář návštěvníků památek. Praha.
- HEROUT, J., 1981: Staletí kolem nás. Praha.
- HUDÁK, J., 1984: Patrociniá na Slovensku. Bratislava.
- HUSZÁR, L., 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest.
- CHOVANEC, J., 1991a: Krstiteľnice. *Náš Zemplín*, I, 10. 12. 1991, č. 19, s. 3.
- CHOVANEC, J., 1991b: Stredoveký kostol v Malej Bare. *Premeny Zemplína*, XXXII, 19. 6. 1991, č. 25, s. 4.
- CHOVANEC, J., 1993: Stredoveký kostol v Kline nad Bodrogom. In: *Východoslovenský pravek*. IV. Košice, v tlači.
- CHOVANEC, J. – BÉREŠ, J., 1992: Výskum stredovekého kostola v Malej Bare. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1990*. Nitra, s. 51–52, 117.
- MAROSI, E., 1979: Magyar falusi templomok. Budapest.
- MENCL, V., 1937: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha–Prešov.
- NOVÁK, J., 1964: Obrazová náplň obecných erbov a pečatí v minulosti. *Vlastivedný časopis XIII*, č. 4, s. 181–182.
- NOVÁK, J., 1972: Slovenské mestské a obecné erby. Martin.
- NOVÁK, J., 1991: Vinohradnícke motívy v erboch a pečatiach miest. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*. Roč. XXXIX–XL. Bratislava 1989. Bratislava, s. 195–200.
- Pamiatky . . . 1966: Pamiatky – nehnuteľné – Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch. I. Prešov.
- PIFEL, A., 1971: Rekonštrukcia románskej sakrálnej stavby v Brezovičke. In: *Východoslovenský pravek*. 2. Košice, s. 227–259.
- POLLA, B., 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.
- SLIVKA, M., 1978: Archeologický výskum zaniknutej šľachtickej kúrie vo Vajkovciach, okres Košice-vidiek. In: *Archaeologia historica*. 3. Brno, s. 303–323.
- SLIVKA, M., 1980: Tehla ako stavebný materiál. (Príspevok k dejinám tehliarstva.) *Pamiatky – Príroda*, č. 5, s. 26–28.
- STANISLAV, J., 1948a: Slovenský juh v stredoveku. I. diel. Turčiansky Sv. Martin.
- STANISLAV, J., 1948b: Slovenský juh v stredoveku. II. diel. Turčiansky Sv. Martin.
- Súpis . . . 1967: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý. A–J. Bratislava.
- Súpis . . . 1968: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K–P. Bratislava.
- Súpis . . . 1969: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí. R–Ž. Bratislava.
- SZIRMAY, A., 1803: Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempléniensis. Bvdae.
- UNGER, J., 1992: Slovo archeologie k počátkům církevní architektury na jižní Moravě. Okres Břeclav. In: *Jižní Morava*. 28. Brno, s. 7–36.
- Vizsoly . . . 1989: Vizsoly. Református templom. Károli Biblia. Budapest.
- Vlastivedný . . . 1977: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava.

Die mittelalterliche Kirche des Hl. Peter in Malá Bara

Das Große Donau-Tiefland (Alföld) reicht mit seinem nördlichen Ausläufer ins Gebiet der Slowakei und bildet so das Ostslowakische Tiefland. Aus dem Strukturflachland erheben sich die Zempliner Berge in Form einer 14 km langen und 7,5 km breiten Gebirgskette. In der Umgebung der Zempliner Berge finden wir fast keine Gemeinde, die als archäologische Lokalität nicht bekannt wäre. Zu den bedeutendsten gehören die Lokalitäten Cejkov, Kašov, Novosad, Hrčeľ, Veľká Trňa, Černochoy, Borša, Klin nad Bodrogom, Streda nad Bodrogom, Viničky, Ladmovce, Somotor sowie Zemplín, das ehemalige Zentrum des Zempliner Gaus. Malá Bara (dt. Klein Bara) bildet einen Bestandteil der Gemeinde Bara (Bez. Trebišov) und liegt am Südrande der Zempliner Berge.

Die Kirche in Malá Bara wurde auf einem Berg am Ostrand der Gemeinde (Abb. 1) gebaut. Das Patrozinium des Hl. Peter ist zum Jahre 1332 belegt. Seit dem Jahre 1631 gehört die Kirche der reformierten Kirchengemeinde. Durch die archäologische Forschung wurden 3 Etappen der Bautwicklung dieser mittelalterlichen Kirche festgestellt.

I.

Das ursprüngliche am Anfang des 13. Jh.s aufgebaute Objekt war eine romanische Kirche mit rechteckigem Schiff und Presbyterium mit einer halbrunden Apside. Von dieser Architektur erhielt sich das Presbyterium mit der Apside und ein Teil des Schiffs (Abb. 2, 14). Die Fundamente der romanischen Kirche wurden aus dem in 6–7 Reihen in den Fundamentgraben ohne Bindemittel gelegten Bruchstein gemacht. Die Steine an den Ecken haben große Maße (Abb. 6, 8). Die Spalten zwischen den Steinen wurden mit Erde und Ton ausgefüllt. Die oberirdischen Mauern der romanischen Kirche sind aus Ziegeln (Abb. 6, 8, 9). Die Ausstattung des Innenraumes bringt der Fund zweier steinernen mit gemalten Mäandern verzierten Sockel näher. Durch die Erforschung wurden im romanischen Schiff zwei Paare der gegeneinander angebrachten Sedilien (Abb. 5) entdeckt. Aufgrund der Länge des ursprünglichen romanischen Schiffes ist es vorauszunehmen, daß an jeder Seite anfangs 3 Sedilien waren.

Die dreigliederige Anordnung der romanischen Kirche in Apside, Presbyterium und Schiff ist für den deutschen romanischen Bereich typisch. Vom architektonischen Gesichtspunkt steht die Kirche in Malá Bara der Kirche im ungarischen Dorf Vizsoly (Abb. 3, 13) am nächsten.

Die Plazierung des ursprünglichen Sakralobjektes in Malá Bara und seine kleine Dimensionen andeuten, daß wir über eine landesherrliche Kirche nachdenken könnten, die der Familie des Landesherrn dienen sollte. Der Historiker der Zempliner Gegend A. Szirmay erinnert in seinem Werk aus dem Jahre 1803 das Augustinerkloster in Veľká Trňa, das von Andreas II. im J. 1221 gegründet wurde. Im Falle Malá Bara könnten wir also auch die Alternative in Betracht ziehen, daß die Kirche als Missionskirche des nahen Klosters für die Bewohner des Dorfes Bara entstanden ist, wodurch das Kloster zu Gottesdiensten und Predigten einen oder mehrere Mönche gewähren hätte.

II.

Im Laufe des 13.–15. Jh.s änderten sich die Anforderungen an die Sakralbauten auch auf dem Lande. Um das Jahr 1300 begann die Etappe der baulichen Umgestaltungen der älteren geringeren romanischen Kirchen zu geräumigeren Bauten. Die Kirche wurde mit ihren Umbauten zum Repräsentanten der Veränderungen, die in diesem Siedlungsgebilde verliefen.

Schon um die Wende des 13. und 14. Jh.s wurde an der Nordseite der romanischen Kirche ein Ossarium aufgebaut (Abb. 10, 14). Im 14. Jh. wurde die Kirche an der Westseite durch den Zubau eines gotischen Schiffes vergrößert. Die Fundamente des gotischen Schiffes sind aus dem Bruchstein, die oberirdischen Mauern sind aus dem Bruchstein in der Kombination mit Ziegeln. Zwischen dem Fundamentmauerwerk des Ossariums und dem Fundament des ersten gotischen Schiffes ist eine Scheide; es ist aber offensichtlich, daß das I. gotische Schiff erst nach dem Aufbau des Ossariums gebaut wurde. An der Nordseite des romanischen Presbyteriums und der Apside wurde eine Sakristei im 14. Jh. zugebaut (Abb. 10, 14). Mit der Vergrößerung der Kirche im 14. Jh. hängt auch ein gotisches Wandgemälde im romanischen Schiff zusammen.

III.

Die Kirche gewann die heutige Gestalt in der zweiten Hälfte des 15. Jh.s (Abb. 1). Der Westteil des romanischen Schiffes wurde zerstört, und das I. gotische Schiff wurde um 290 cm nach Osten verlängert (Abb. 7, 14). An der Westseite wurde zur Kirche ein prismenförmiger Turm angebaut. Durch den Turm ging man im Erdgeschoß in die Kirche ein (Abb. 4). Der Raum unter der Sakristei wurde zur Krypta Nr. 1, und der Westteil des Ossariums zur Krypta Nr. 2 umgestaltet (Abb. 10, 14). Im Interieur wurde eine gotische Kanzel gebaut.

In der Umgebung der Kirche dehnte sich ein Friedhof aus, die Grabstätten sind jedoch nicht mehr sichtbar. Die Forschung entdeckte 9 Gräber (Abb. 11), von denen ein symbolisch war (Abb. 12). Von der Gesamtzahl wurden nur zwei Gräber als mittelalterliche (Abb. 7) bestimmt.

Abbildungen:

1. Malá Bara (Klein Bara). Mittelalterliche Kirche. Ansicht von SO.
  2. Malá Bara. Romanische Architektur der Kirche.
  3. Vizsoly in Ungarn. Romanische Architektur der Kirche.
  4. Malá Bara. Gotisches Portal. Photo A. Marková.
  5. Malá Bara. Sedilia in der südlichen Wand der romanischen Kirche. Photo A. Marková.
  6. Malá Bara. Sonde Nr. I/1989 an der südlichen Seite der romanischen Kirche.
  7. Malá Bara. Sonde Nr. I/1989. Zerstörtes mittelalterliches Grab Nr. 1 unter der Grundmauer des gotischen Schiffes der Kirche.
  8. Malá Bara. Sonde Nr. I/1989 an der südlichen Seite der Kirche.
  9. Malá Bara. Ziegelmauer des romanischen Teiles der Kirche.
  10. Malá Bara. Sakristei mit der Krypte Nr. 1 Esdoberfläche. Ossariums und Krypte Nr. 2 im Westteil.
  11. Malá Bara. Sonde III/1989. Grab Nr. 3.
  12. Malá Bara. Sonde II/1989. Symbolisches Grab Nr. 7 über die Krypte.
  13. Vizsoly in Ungarn. Grundriß der mittelalterlichen Kirche.
  14. Malá Bara. Grundriß der Kirche. Gezeichnet J. Chovanec und M. Béréšová.
- Alle Aufnahmen, die nicht bezeichnet sind, stammen vom Verfasser.

